

พุทธจริยศาสตร์ในการประกอบธุรกิจ

Buddhist Ethics in Business

พระอธิการโสฬสมงคล อินฺทโชโต

Phra Athikarn Sorosamongkhon Inchoto

วัดคำเม็ก จังหวัดอุบลราชธานี

Wat Khammek, Ubon Ratchathani Province

E-mail: intachod2521@gmail.com

Received: 12 September 2021; Revised: 25 September 2021; Accepted: 30 September 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธจริยศาสตร์ในการประกอบธุรกิจ เป็นหลักกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมทุกๆ อาชีพ จึงเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธธรรมเป็นหลักในการดำเนินธุรกิจ โดยพุทธปรัชญาได้นำเสนอหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถะ หรือประโยชน์ให้เกิดในปัจจุบัน โดยการขยันหาทรัพย์, รักษาทรัพย์ดี, มีเพื่อนดี, ใช้ชีวิตพอเพียง และช่วยเหลือสังคมด้วยการร่วมมือกับชุมชนสร้างสรรค์สังคม รักษาสิ่งแวดล้อม และการคืนกำไรให้กับสังคม พุทธจริยศาสตร์ในการประกอบธุรกิจยังเป็นฐานในการพัฒนาจริยธรรมในด้านต่าง ๆ เช่นสังคม การเมือง ระบบการปกครอง เศรษฐกิจ ให้ถูกต้องชอบธรรมเป็นการส่งเสริมคุณลักษณะของการพัฒนาตนตามหลักคุณธรรมจริยธรรมอย่างสมบูรณ์

คำสำคัญ: พุทธจริยศาสตร์, ธุรกิจ, ทฤษฎีธรรมมิกัตถะ

Abstract

This article aims to study Buddhist ethics in business. Is a rule for the coexistence of people in every profession, so it is essential to have ethics as a basis for doing business. In Buddhist philosophy, the principle of ditthadhammikatta has been presented. or benefit to the present By diligently seeking wealth, maintaining good wealth, having good friends, living a self-sufficient life And help society by cooperating with the community to create a society that preserves the environment. and returning profits to society Buddhist ethics in doing business is also the foundation for ethical development in various areas such as society, politics, governmental system, and economy to be right and righteous.

Keywords: Buddhist Ethics, Business, Ditthadhammikatta

บทนำ

สังคมมนุษย์มีกิจกรรมในการทำงานร่วมกับสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง เพื่อผลิตสิ่งของและบริการ กระจายแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ซึ่งเรียกว่า การประกอบธุรกิจนั่นเอง ในประกอบธุรกิจหากผู้ประกอบการมุ่งหวังแต่เพียงการทำกำไรให้มากมายมหาศาล โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมอันดีงามของมนุษย์ การทำธุรกิจดังกล่าวก็กลับเป็นอันตรายให้กับสังคมได้ เช่น การค้าอาวุธ การค้ามนุษย์ การค้าน้ำเมา เป็นต้น

ในปัจจุบัน แนวคิดจริยศาสตร์ในการประกอบธุรกิจจึงเป็นสิ่งที่ถูกกล่าวขานถึงในโลกตะวันตกปัจจุบัน ได้มีการหันมาศึกษาจริยธรรมที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการประกอบธุรกิจกันเป็นอันมาก เพราะก่อให้เกิดความมั่นคงแก่ธุรกิจและอำนวยความสะดวกให้กับสังคมอย่างยั่งยืน ในโลกตะวันออกนั้นหากศึกษาในเชิงลึกเราจะพบว่า พ่อค้าหรือ เศรษฐี คือ นักธุรกิจ ที่มีบทบาทที่ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่สังคม นักวิชาการ นักการศาสนา และนักธุรกิจจำนวนหนึ่งจึงเห็นพ้องต้องกันว่า จำเป็นต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจ กระแสหลัก เพื่อให้ธุรกิจอำนวยความสะดวกและแก้วิกฤตการณ์มนุษยชาติมากที่สุด แต่สร้างปัญหาน้อยที่สุดแก่สังคม พร้อมกับการสร้างความสุขแก่สถานที่ทำงาน โดยพยายามเสนอให้นำคุณค่าทางศาสนาและจิตวิญญาณเข้ามาเป็นรากฐานของกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจ กระบวนทัศน์ทางเลือกใหม่นี้จึงเริ่มเป็นที่แพร่หลาย และได้รับความนิยมมากขึ้น โดยเฉพาะในปลายศตวรรษที่ 20 สังเกตได้จากจำนวนผลงานทางวิชาการที่เพิ่มมากขึ้น และจำนวนองค์กรที่นำกิจกรรมเกี่ยวกับจิตวิญญาณมาสู่สถานที่ทำงานมีจำนวนที่มากขึ้น

จุดมุ่งหมายของธุรกิจ หากมองอย่างผิวเผินแล้วจะเห็นว่าขัดแย้งกันกับจริยธรรม ไม่สามารถนำเอามาบูรณาการใช้ร่วมกันได้ เพราะเหตุที่ว่าธุรกิจกับจริยธรรมมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง มีบุคคลอยู่ 2 กลุ่มที่ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ คนกลุ่มแรกคือ คนในวงการธุรกิจที่สนใจจะทำธุรกิจ ไม่สนใจจริยธรรมแต่ไม่ได้หมายความว่าเขาเป็นคนเลว หากแต่เขาไม่ต้องการรับผิดชอบต่อความรู้สึกของสังคมเขามีหน้าที่รับผิดชอบต่อห้วงศีลธรรมของเขาดำเนินการต่อไปได้อย่างเรียบร้อย บรรลุจุดมุ่งหมายตามที่เขาต้องการ คนกลุ่มที่สองคือ คนนอกวงการธุรกิจที่เข้าใจว่า นักธุรกิจเป็นผู้ไม่มีจริยธรรมเพราะมุ่งแต่ประโยชน์ที่ตนจะได้รับโดยไม่คำนึงถึงการเสียประโยชน์ของบุคคลอื่นๆ หรือสังคมเมื่อเกิดปัญหาจากกิจการธุรกิจ นักธุรกิจก็มุ่งที่ให้

สังคมร่วมรับผิดชอบ นักธุรกิจเป็นกลุ่มบุคคลที่ต้องการแสวงหากำไรโดยไม่คำนึงถึงผลร้ายจากการกระทำของตนที่เกิดขึ้นกับบุคคลอื่น (คำพอง งามภักดิ์, 2543)

การดำเนินธุรกิจเป็นกระบวนการสนองความสุขด้านวัตถุให้แก่มนุษย์ได้ การแสวงหาความสุขเป็นสิ่งเดียวที่เป็นจุดหมายของชีวิตมนุษย์ ลักษณะของการแสวงหาความสุขนั้นจะต้องก่อให้เกิดความสุขปริมาณมากที่สุด และถ้าใช้หลักจริยธรรมในการประกอบธุรกิจแล้ว ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถที่จะผลิตหรือขายวัตถุที่เหมาะสมกับความต้องการของบุคคลในสังคม มีการกำหนดคุณภาพของสินค้าและบริการตามความต้องการของคนในสังคม ใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เหมาะสมไม่ฟุ่มเฟือย ตลอดจนรักษาสິงแวดล้อม การกระทำเหล่านี้เป็นการกระทำที่เหมาะสม มีความรับผิดชอบต่อสังคม ปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาคือการไม่เบียดเบียนผู้อื่น และมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพของตน ดังนั้น ธุรกิจจึงจำเป็นที่จะต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมและการกระทำของตนให้เหมาะสมไม่ละเมิดผู้อื่น ระมัดระวังในการใช้สิ่งของอย่างไม่ฟุ่มเฟือยหรือในปริมาณที่พอเหมาะกับการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข บุคคลในสังคมสามารถแสวงหาได้จากความสุขทางกาย และความสุขที่ได้รับจากคุณธรรมที่อยู่ในใจแล้วจึงสามารถที่จะดำเนินชีวิตไปสู่จุดหมายปลายทางประการสุดท้ายได้โดยการได้รับความสุขอย่างยิ่ง ตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญา (กัลยธีรา สรรพสัมฤทธิ์, 2547)

เนื่องด้วยมีระบบชีวิตหรือวิถีชีวิตในทัศนะของพุทธปรัชญาที่เรียกว่ามรรค คือ ความเป็นกลางๆ ความเป็นความพอดีหรือความเหมาะสม แต่สังคมไทยในปัจจุบันระบบเศรษฐกิจเป็นระบบทุนนิยม การประกอบอาชีพที่หลากหลายในสังคม เช่น แพทย์ เกษตรกร พ่อค้า ข้าราชการ นักการเมือง และอื่นๆ อีกมากมายหลายอาชีพ เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนและซับซ้อน เช่น การขายสุราถ้าขายสุราที่เสียภาษีให้รัฐบาลถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกกฎหมาย แต่ถ้าขายสุราที่ไม่เสียภาษีให้รัฐบาลถือว่าเป็นผิดกฎหมาย แต่ถ้าพิจารณาในด้านศีลธรรมการขายสุราถือเป็นมิชฉาวฉา ผลิตข้อที่ 5 เป็นต้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2538) การแสวงหาความสุขโดยปราศจากจริยธรรมเป็นเป้าหมายโดยไม่คำนึงถึงจริยธรรม เป็นสังคมที่เห็นแก่ตัวเอารัดเอาเปรียบ ดังนั้น ควรนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาศึกษาให้เกิดความชัดเจน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องชอบธรรม และเป็นหลักประกันชีวิตให้ปลอดภัยและเป็นสุขสำหรับคนในสังคมทั้งในส่วนของผู้คนสังคม และสามารถเข้าถึงเป้าหมายของการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุขได้

ความสำคัญของจริยศาสตร์ในการประกอบธุรกิจ

จุดหมายของธุรกิจหากมองอย่างผิวเผินแล้วจะเห็นว่าขัดแย้งกันกับจริยธรรม ไม่สามารถนำเอามาบูรณาการใช้ร่วมกันได้ เพราะเหตุที่ว่าธุรกิจกับจริยธรรมมีจุดหมายที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ซึ่งมีบุคคลอยู่ 2 กลุ่มที่ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ คนกลุ่มแรกคือ คนในวงการธุรกิจที่สนใจจะทำธุรกิจ ไม่สนใจจริยธรรมแต่ไม่ได้หมายความว่าเขาคือคนเลว หากแต่เขาไม่ต้องการรับผิดชอบต่อสังคมเขามีหน้าที่รับผิดชอบต่อองค์กรธุรกิจของเขาดำเนินการต่อไปได้อย่างเรียบร้อย บรรลุจุดหมายตามที่เขาต้องการ คนกลุ่มที่สองคือ คนนอกวงการธุรกิจที่เข้าใจว่า นักธุรกิจเป็นผู้ไม่มีจริยธรรมเพราะมุ่งแต่ประโยชน์ที่ตนจะได้รับโดยไม่คำนึงถึงการเสียประโยชน์ของบุคคลอื่นๆ หรือสังคมเมื่อเกิดปัญหาจากกิจการธุรกิจ นักธุรกิจก็มุ่งที่จะให้สังคมร่วมรับผิดชอบ นักธุรกิจเป็นกลุ่มบุคคลที่ต้องการแสวงหากำไรโดยไม่คำนึงถึงผลร้ายจากการกระทำของตนที่เกิดขึ้นกับบุคคลอื่น (คำพอง งามภักดิ์, 2543)

ธุรกิจเป็นกระบวนการสนองความสุขด้านวัตถุให้แก่มนุษย์ได้ การแสวงหาความสุขเป็นสิ่งเดียวที่เป็นจุดหมายของชีวิตมนุษย์ ลักษณะของการแสวงหาความสุขนั้นจะต้องก่อให้เกิดความสุขปริมาณมากที่สุด และถ้าใช้

หลักจริยธรรมในการประกอบธุรกิจแล้ว ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถที่จะผลิตหรือขายวัตถุที่เหมาะสมกับความต้องการของบุคคลในสังคม มีการกำหนดคุณภาพของสินค้าและบริการตามความต้องการของคนในสังคม ใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เหมาะสมไม่ฟุ่มเฟือย ตลอดทั้งรักษาสสิ่งแวดล้อม การกระทำเหล่านี้เป็นการกระทำที่เหมาะสม มีความรับผิดชอบต่อสังคม ปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาคือการไม่เบียดเบียนผู้อื่น และมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพของตน ดังนั้น ธุรกิจจึงจำเป็นที่จะต้องมียุติธรรมที่จะควบคุมตนและการกระทำของตนให้เหมาะสมไม่ละเมิดผู้อื่น ระมัดระวังในการใช้สิ่งของอย่างไม่ฟุ่มเฟือยหรือในปริมาณที่พอเหมาะกับการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข บุคคลในสังคมสามารถแสวงหาได้จากความสุขทางกาย และความสุขที่ได้รับจากคุณธรรมที่อยู่ในใจแล้วจึงจะสามารถที่จะดำเนินชีวิตไปสู่จุดมุ่งหมายประการสุดท้ายได้โดยการได้รับความสุขอย่างยิ่ง ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา (กัลยธีรา สรรพสัมฤทธิ์, 2547)

ดังนั้น ผู้เขียนมีทัศนะที่เห็นว่า แนวคิดจริยศาสตร์ในการประกอบธุรกิจมีความสำคัญต่อจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ ที่ไม่ใช่เพียงความต้องการวัตถุภายนอกอย่างเดียว แต่ต้องมีในทางจิตใจด้วย เพราะวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวจากคนอื่น แต่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมก็จึงมุ่งประโยชน์แก่สังคมให้มากที่สุดตลอดเวลาเมื่อมีโอกาส และจุดมุ่งหมายสูงสุดอันเป็นประโยชน์ขั้นสุดท้ายนั้นเป็นความมุ่งหมายที่ไม่เกี่ยวกับโลกทางวัตถุ การประกอบธุรกิจย่อมต้องแนวคิดทางจริยศาสตร์ เพื่อให้เกิดจริยธรรมเป็นกรอบสำหรับเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อกัน เนื่องจากธุรกิจเป็นการดำเนินที่เกี่ยวกับคนจำนวนมากและมีสถานภาพต่างหาก หากนักธุรกิจไม่มีจริยธรรมจะทำให้เกิดปัญหามากมายขึ้นได้ เช่น ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบ ปัญหาผลกระทบระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น จึงเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุติธรรมศาสตร์เป็นหลักในการดำเนินธุรกิจ และจริยธรรมธุรกิจไม่จำเป็นต้องอยู่ในกฎเกณฑ์หรือศาสนาใด แต่เพียงก่อให้เกิดการปฏิบัติที่ดีงามขึ้นในวงการธุรกิจก็สามารถนำมาใช้ประกอบในการดำเนินธุรกิจได้ ความสำเร็จของธุรกิจต้องมีควบคู่กันไปทั้งด้านกำไรและผู้ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจทั้งปวง ทั้งนี้ต้องมีปริมาณที่พอเหมาะทั้งสองด้านไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป เช่น ถ้าธุรกิจไม่มีกำไรเลยก็อยู่ไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันถ้าธุรกิจไม่ดูแลผู้ที่เกี่ยวข้องเลยก็อยู่ไม่ได้เช่นเดียวกัน เพราะว่าไม่ได้รับความเชื่อถือจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ธุรกิจจึงควรมุ่งจุดยืนในการดำเนินงาน เพื่อให้ธุรกิจนั้นมีความมั่นคงในการประกอบกิจการได้ในระยะยาว โดยอาศัยหลักจริยธรรมในการประกอบธุรกิจ จะทำให้ธุรกิจกับสังคมสัมพันธ์กันเพื่อรักษาผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย

ทฤษฎีธัมมิกัตถะ : หัวใจของการประกอบธุรกิจตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์

1. หลักการของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์มีแนวความคิดและวิถีทางแห่งการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและชีวิตรอบด้าน ซึ่งนับได้ว่า เป็นกระบวนการแห่งความสัมพันธ์กันของทุกสิ่งในโลก ดังนั้นแนวคิดของพุทธจริยศาสตร์จึงมีฐานะเป็นองค์ความรู้ ระบบศีลธรรม จริยศาสตร์ จิตวิทยา และปรัชญาที่มีเป้าหมาย เพื่อเข้าถึงสัจจะและความสมบูรณ์ของโลกและชีวิต อันเป็นผลแห่งปรีชาญาณหรือการหยั่งถึงสัจจะที่เกิดจากความเพียรพยายามค้นคว้า และทดลองด้วยการปฏิบัติของเจ้าชายสิทธัตถะจนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วพระองค์ได้ทรงแสดงความรู้ที่ได้ออกเป็นทศนะ หรือหลักคำสอนด้วย การสรุปและจำแนกแจกแจงองค์ความรู้ที่ทรงค้นพบและปฏิบัติตามตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์แก่ชาวโลกเพื่อประโยชน์สุขและความมั่งคั่งแห่งมนุษยชาติและสังคม ดังนั้น พุทธจริยศาสตร์ที่ จึงมีลักษณะพิเศษคือ สอนศีลธรรมแต่ไม่มองข้ามปัญหาเศรษฐกิจ ทั้งนี้ เพราะยอมรับเป็นหลักการที่สำคัญที่เดียวว่า คนจะดีได้นั้นจะต้องประกอบด้วยศีลธรรม แต่ศีลธรรมจะเกิดขึ้นได้ยาก

ถ้าเศรษฐกิจส่วนบุคคลไม่ดี ศีลธรรมจะต้องควบคู่ไปกับเศรษฐกิจเข้าทำนอง “ศีลธรรมเดินด้วยท้อง” พระพุทธองค์นอกจากจะสอนศีลธรรมแล้วยังสั่งสอนเน้นหนักให้ตั้งเนื้อตั้งตัวในทางเศรษฐกิจให้ได้ โดยที่ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะความชอบธรรมของตัวนักธุรกิจเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงกลไกในการจัดการกับองค์ประกอบอื่น เช่น คน ทรัพยากร เทคโนโลยี สังคม ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อประสิทธิผลสูงสุดของธุรกิจนั่นเอง (วิริยา ชินวรรณโณ, 2541)

2. ระดับของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลมีชีวิตที่ดี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันสามารถอยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้เป็นอย่างดี มีความสุข และทำให้มีการดำเนินชีวิตการครองชีพอย่างประเสริฐเพราะฉะนั้นพุทธจริยธรรมจึงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีของชาวพุทธตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นักปราชญ์ชาวพุทธทั้งหลายได้จัดหลักพุทธจริยธรรมไว้เป็น 3 ชั้น ได้แก่ 1) **ระดับต้น** ได้แก่ ศีล 5 หรือ เบญจศีล ความประพฤติชอบทางกายและวาจา และการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, การรักษามาระเบียบวินัย, ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว, การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน (ไสว มาลาทอง, 2542) 2) **ระดับกลาง** ที่มุ่งขัดเกลาดนเองให้มีจิตใจสูงขึ้น แยกเป็นทางกาย วาจา และใจไว้ 3 หมวด รวม 10 ประการ ได้แก่ 1) กายกรรม 3 หมายถึง การกระทำชั่วทางกาย 2) วิจิกรรม 4 หมายถึง การกระทำชั่วทางวาจา และ 3) มโนกรรม 3 หมายถึง การกระทำชั่วทางใจ เป็นหลักการสำคัญในการพัฒนามนุษย์ทั้งกาย วาจา และใจ โดยมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความอสิสภาพ ความดี (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และ 3) **ระดับสูง** เป็นจริยศาสตร์ที่มุ่งพัฒนาตนเองสู่ความเป็นอริยชน ประกอบด้วยหลักธรรมคำสอนที่เป็นมรรค 8 หรือที่เรียกอีกชื่อว่า มัชฌิมา ปฏิปทา ซึ่งแปลว่าทางสายกลางงามของชีวิตได้แก่ 1) สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ 2) สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริชอบ 3) สัมมาวาจา หมายถึง วาจาชอบ 4) สัมมากัมมันตะ หมายถึง การงานชอบ 5) สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ 6) สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรชอบ 7) สัมมาสติ หมายถึง การระลึกชอบ 8) สัมมาสมาธิ หมายถึง ความตั้งใจมั่นชอบ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550)

1. ญาณภูมิมีกตและการประกอบธุรกิจตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ถือเอาประโยชน์จากความรู้และความเข้าใจในสภาพและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย หรือการรู้กฎธรรมชาติและนำมาใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ในระดับโลกียธรรม ได้แก่ธรรมอันเป็นวิสัยของปุถุชน ผู้ครองเรือนเป็นข้อปฏิบัติสำหรับปุถุชนให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรมมุ่งสอนเพื่อให้เกิดการลดละกิเลสที่เป็นอกุศล สาเหตุที่ก่อให้เกิดอกุศลต่างๆ ให้กระทำความดี เว้นจากการกระทำความชั่ว ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน และทำจิตใจให้ผ่องแผ้ว หมั่นจดจ่อกองกิเลสที่ทำให้เศร้าหมองเพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ตนเองและสังคม โดยอาศัยหลักญาณภูมิมีกตเป็นแนวทางการปฏิบัติที่นำไปสู่จุดมุ่งหมายของการประกอบธุรกิจตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์ 4 ประการ ดังนี้

1) **อุฏฐานสัมปทา** ขยันหา ขยันในการทำงาน ทรัพย์สมบัติจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน พระพุทธองค์ได้ตรัสยืนยันไว้ว่า “อุฏฐาตา วินทเต ะณัง ผู้มีความขยัน ย่อมหาทรัพย์ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การขยันทำกินคือไม่กลัวความลำบาก เพราะความลำบากสร้างคนความสลายทำลายคน พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ว่า ที่เราตกตได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณนี้ ก็ด้วยความขยัน ไม่ใช้ด้วยความเกียจคร้าน คนที่เกียจคร้านต่อให้พ่อแม่มีทรัพย์มากแค่ไหน ถ้าสมบัติตกทอดมาถึงลูก ก็ล้มจมทุกคน (ว.วชิรเมธี. 2553)

2) อารักขสัมปทา รักษาดี หรือการออมทรัพย์ การออมทรัพย์นับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ผู้หวังความเจริญในโภคทรัพย์ จะต้องรู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร นั้นให้เป็นประโยชน์แก่ตนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ โดยพยายามใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็นและงดเว้นการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นเสีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงดเว้นหลักเลียงจากอบายมุขซึ่งเป็นทางแห่งความเสื่อม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 11/247/202) แต่รักษาไม่ถูกหลัก ไม่ถูกวิธี จึงแทนที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ กลับไม่ได้เท่าเสีย เช่นคนมีเงินมากๆ แทนที่เขาจะนำเงินนั้นไปฝากธนาคารกลับเก็บไว้กับตัวเสีย เงินนั้นก็เกิดประโยชน์ได้น้อย หรือบางทีไม่มีประโยชน์กับบุคคลนั้นเลยมีหน้าซำยังนำภ้ยมาสู่ตนเองอีก การเก็บเงินไว้กับตัวมีผลเสียหลายทาง เงินเป็นเครื่องที่ทำให้เศรษฐกิจวัตถุอย่างอื่นเพิ่มผลผลิตได้ เมื่อเราเก็บเงินไว้เฉยๆเช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่าหยุดยั้งความเจริญพอกพูนของเศรษฐกิจวัตถุอย่างอื่นโดยประการทั้งปวง และเมื่อเกิดภัยต่างๆ มีอัคคีภัยและอุทกภัย เป็นต้น เงินนั้นก็สูญเปล่าโดยที่ผู้เก็บไว้นั้นไม่ได้ประโยชน์อะไรเลย หรือเมื่อเราเก็บเงินไว้มากๆ พวกโจรย้อมคอยหาช่องทางที่จะแย่งชิงอยู่เสมอ บางทีถึงกับทำร้ายเจ้าทรัพย์ก็มี นี่คือผลร้ายที่เก็บทรัพย์ไว้กับตัว ฉะนั้นทางที่ดีควรเก็บให้เป็น การเก็บให้เป็นให้ถูกหลัก ทุกวันนี้คงไม่มีวิธีใดจะดีเกินไปกว่าการฝากธนาคาร เพราะต้นทุนไม่มีโอกาสเสีย ดอกเบี้ยก็เพิ่มพูนมีหน้าซำยังเป็นการก่อประโยชน์แก่ประเทศชาติอีกด้วย เพราะเงินที่เรานำไปฝากธนาคารนั้นสามารถนำไปหมุนเพื่อพัฒนาชาติของเราให้เจริญได้ อย่างนี้จึงจะได้ชื่อว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยอารักขสัมปทาอย่างแท้จริง

3) กัลยาณมิตรตตา การมีเพื่อนดี เพื่อนที่ดี นับว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาเล่าเรียนในการประกอบธุรกิจต่างๆ ทุกสาขาอาชีพเพราะมนุษย์เรานั้นจะอยู่โดดเดี่ยวไม่ได้ ต้องมีเพื่อนฝูงเป็นผู้ร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมต่างๆ และจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวเพราะเพื่อนได้ทั้งนั้น ในด้านเศรษฐกิจก็เช่นเดียวกัน จะตั้งเนื้อตั้งตัวได้หรือไม่นั้นก็เพราะเพื่อน ถ้าได้เพื่อนที่ดีเป็นที่ปรึกษาร่วมมือในการประกอบอาชีพการงานก็จะสามารถประสบความสำเร็จได้ หากไม่แล้วก็จะประสบความล้มเหลวในที่สุด ผู้หวังความเจริญในอาชีพของตนอันจะนำไปสู่ความมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี จำเป็นจะต้องเลือกคบเพื่อนที่ดี ลักษณะเพื่อนที่ดีหรือมิตรแท้ที่ควรคบมี 4 ลักษณะในตัวเขาคือ 1) มีอุปการคุณ 2) ร่วมทุกข์ ร่วมสุข 3) แนะนำประโยชน์ให้ 4) มีความรักใคร่จริงใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อีกประการหนึ่งเพื่อนที่ดีนั้นจะต้องมีน้ำใจช่วยเหลือกันและกันให้ได้รับความสุขตามสมควรแก่อัตภาพ เพื่อนที่ดีถ้ามีมากไม่ได้ก็ไม่เป็นไร ปริมาณไม่จำเป็น ดังคำกลอนสอนใจที่ว่าเพื่อนที่ดีมีหนึ่งถึงจะน้อยดีกว่าร้อยเพื่อนคิดริษยาเหมือนเกลือดีมีนิดหนอยด้อยราคายังดีกว่าน้ำเค็มเต็มทะเล (ว.วชิรเมธี. 2553)

4) สมชีวิตา มีความประหยัด ความประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก จะมีชีวิตราบรื่นปกติสุขได้ ก็ต้องรู้จักใช้เงินทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพและสมฐานะของตน พยายามใช้จ่ายให้พอเหมาะกับรายได้ของตน เพราะว่าผู้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ใช้จ่ายเกินฐานะของตัวเองนั้น ย่อมประสบความเดือดร้อนอย่างสาหัส เป็นผู้มีหนี้สินรุงรังเอาตัวไม่รอดทำให้ครอบครัวได้รับความลำบาก เพราะฉะนั้นผู้หวังความเจริญด้วยโภคทรัพย์ จะต้องรู้จักประหยัดทรัพย์ พยายามใช้จ่ายแต่สิ่งจำเป็นเท่านั้นข้อนั้นนับว่าเป็นหัวใจในการทำธุรกิจทีเดียวเพราะคนเราไม่รู้จักประมาณตัว หมายความว่าไม่รู้จักกำลังทรัพย์ของตัวเองรายจ่ายท่วมรายรับ อย่างนี้แล้วละก็เขาจะไม่มีทรัพย์เหลือพอที่จะลงทุนเพื่อตั้งตัวเอาทีเดียว อย่างว่าแต่จะคิดตั้งตัวเลย แม้แต่จะปกครองตัวให้มีชีวิตอยู่ไปวันหนึ่งๆก็ทั้งยาก บุคคลเช่นนี้เรียกได้ว่าเป็นแพ่ ไม่รู้ตัวเอง ยอมเชื่อยอมทำอะไรได้ง่ายๆ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ไม่คำนึงถึงฐานะความเป็นอยู่ของตัวเอง ว่าเหมาะว่าควรเพียงไร อาศัย

ความเห่อเหิมทะเยอทะยานตามเพื่อน เห็นคนอื่นเขาทำได้ ก็คิดว่าตัวเองก็ทำได้ผลสุดท้ายจึงกลายเป็นว่า หนี้สินล้นพ้นตัวจนถึงกับเป็นบุคคลล้มละลายก็มี

คุณค่าของพุทธจริยศาสตร์ในการประกอบของธุรกิจ

ในข้อนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงคุณค่าทางจริยธรรมของสัมมาอาชีวะต่อผู้อื่นและระบบทางสังคม โดยจะศึกษาครอบคลุมประเด็นดังนี้คือ

1. คุณค่าต่อทางสังคม

เป็นระยะเวลาที่ยาวนานที่ประเทศไทยปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยยึด รูปแบบ มากกว่าความเป็นจริง กลายเป็นวัฒนธรรมที่ฝังลึกและยึดมั่นว่ารูปแบบที่ถือปฏิบัติมาช้านานนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ชอบธรรม เช่น การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ การเลือกตั้ง การจัดตั้งรัฐบาล การปกครองภายใต้ระบบราชการ การถือเสียงข้างมาก ตลอดจนการแข่งขันเสรี การลงทุน การผลิต การค้า การตลาด การสื่อสาร และการบริโภค มิใช่เนื้อแท้หรือสาระสำคัญ และมีข้อเป้าหมายหลักของประชาธิปไตย จากปรากฏการณ์ที่ผ่านมาการมีรัฐธรรมนูญไม่สามารถป้องกันการปฏิบัติรัฐประหารได้แต่อย่างใด การเลือกตั้งทั่วไปได้พัฒนาการทุจริตกลโกงอย่างซับซ้อนมากขึ้น เป็นที่มาของรัฐบาลที่มีข้อเป็นของปวงชนแต่กลับเป็นแหล่งแสวงผลประโยชน์ของนักการเมือง นักธุรกิจ โดยอาศัยระบบราชการเป็นเครื่องมือ อาศัยเสียงข้างมาก ใช้เสียงประชาชนเป็นข้ออ้างในการสร้างอิทธิพล และการทุจริตคอร์รัปชันอย่างมโหฬาร ภายใต้กระบวนการการแข่งขันเสรี (วิทยากร เชียงกูล, 2548)

นับเป็นความโชคดีของประเทศไทย ที่ประชาชนผู้มีส่วนสำคัญของสังคม ต่างออกมาร่วมกันรับผิดชอบ ด้วยการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมด้วยการสร้างความเป็นกลางให้แก่สังคมนั่นเอง เพราะภาวะของความเป็นกลาง นั้นต้องเข้าข้างสิ่งดี คนดี เพื่อให้เกิดระบบที่ดี คนดี ย่อมสร้างระบบดี คนเลวย่อมสร้างระบบเลว ระบบเลว จะคอยกัดกินคนดี ให้ทำได้ยาก ในขณะที่เดียวกันก็จะเปิดช่องทางให้คนเลว ทำเลวได้สะดวก และง่ายขึ้นส่วนระบบดี จะส่งเสริมให้คนดีได้ทำดีมากขึ้น ง่ายขึ้น สะดวกขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็จะคอยปองปรามคนเลว ให้ทำเลวได้ยากขึ้น นี่คือนโยบายสร้างสมานฉันท์ที่แท้จริง ดังนั้น การตระหนักรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จะต้องช่วยกันออกมาแสดงตัวตนและชี้้นำความถูกต้อง และเป็นธรรมแก่สังคมให้เดินตามแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม

พุทธจริยศาสตร์เป็นเครื่องสนับสนุนคุณค่าจริยธรรมต่อระบบทางสังคม เป็นการยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้น ส่งผลตั้งแต่การดำรงชีพระดับพื้นฐานทางสังคมคือครอบครัว ก่อให้เกิดเป็นความสามัคคีปรองดอง ความเข้าอกเข้าใจ ความเห็นใจซึ่งกันและกัน ขยายผลไปสู่ชุมชนที่เอื้ออาทรและกระจายไปสู่ความสงบเย็นของคนในสังคมแม้ว่าการเลี้ยวชีพในสังคมจะมีความหลากหลาย แต่การเลือกประกอบอาชีพที่สุจริตชอบธรรมที่ถูกต้องทั้งกฎหมายและศีลธรรม จะเป็นหลักประกันการเลี้ยวชีพให้เจริญรุ่งเรืองมั่นคง หลักในสัมมาอาชีวะจะต้องมีพฤติกรรมที่จะก่อให้เกิดความสุขทั้งตนเองและบุคคลอื่น เป็นการเกื้อกูลซึ่งกันและกันของคนในสังคมโดยรวม สร้างเสริมความสงบสุขให้เกิดแก่สังคม ถ้าคนในสังคมเลือกประกอบอาชีพที่สุจริต จะเป็นการลดปัญหาทางสังคมต่าง ๆ การตระหนักในหน้าที่การงานอันบริสุทธิ์เสมอกันของคนในสังคมย่อมส่งผลให้สังคมเกิดความสงบเย็นเป็นสุขได้

2. คุณค่าต่อการเมือง

สำหรับประเทศไทย ผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในทางการเมืองได้แก่คนระดับชั้นกลาง ที่มีการศึกษา และมีรายได้ในระดับที่ไม่เดือดร้อน อยู่ดีกินดี กลุ่มนี้นอกจากมักไม่ค่อยสนใจกิจกรรมทางการเมืองแล้ว ยัง

ปล่อยให้เป็นการะหน้าที่ของคนอีกกลุ่มหนึ่งให้มีอำนาจและใช้อำนาจอย่างไร้การตรวจสอบ ประกอบกับองค์กรภาคประชาชนอ่อนแอ สื่อสารมวลชนถูกแทรกแซง ปล่อยให้โอกาสให้นักการเมืองกับนักธุรกิจที่เห็นแก่ตัวร่วมกันซ้ำแสวงหาผลประโยชน์ของชาติอย่างต่อเนื่อง จนไม่สนใจที่พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนส่งผลให้การเมืองไทยประสบความล้มเหลวมาอย่างยาวนาน (สุติน ชาวหินฟ้า, 2549) ที่เป็นเช่นนี้เพราะกลุ่มคนที่มีการศึกษาและคนระดับชั้นนำของประเทศถูกรบงำด้วยความเชื่อภายใต้แนวความคิดที่ว่าประเทศไทยและคนไทยเป็นองค์ประกอบของเครื่องจักรกล เป็นวัตถุที่ต้องได้รับการพัฒนาโลก ทำให้มองไม่เห็นสัมพันธภาพที่ลึกซึ้งของจิตใจกับวัตถุและสิ่งแวดล้อม นโยบายและแผนพัฒนาทุกระดับ จึงเอียงไปกับการสร้างและพัฒนาแต่วัตถุและกลไก ขาดการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ แผนพัฒนาด้านต่างๆ ถูกยกร่างกันขึ้นเพื่อรับใช้ระบบทุนนิยม บริโภคนิยม นับวันปัญหาต่างๆ ก็สะสมสลับซับซ้อนขึ้น ยากแก่การแก้ไข โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองการปกครองที่เชื่อมโยงอำนาจไปผูกไว้กับผลประโยชน์ ก่อให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน โดยเฉพาะคนที่ร่ำรวยและมีอำนาจ ก็จะฉกฉวยแสวงหาความร่ำรวยบนความยากจนของประชาชนยิ่งขึ้นไปอีกไม่รู้จบสิ้น

ไม่ว่าประเทศไทยจะผ่านการเลือกตั้งมาหลายครั้งหลายรอบ มีนักการเมืองรุ่นแล้วรุ่นเล่า แต่ก็มีพฤติกรรมไม่แตกต่างกัน เพราะคิดว่า หัวใจการปกครองในระบบประชาธิปไตย ต้องมีรัฐธรรมนูญ มีการเลือกตั้ง และมีรัฐสภา แต่นั่นเป็นเพียงรูปแบบ ที่นักการเมืองทั้งหลายเหล่านั้นนำมาเป็นข้ออ้าง เพื่อปูทางไปสู่ช่องทางที่อาศัยระบอบการประชาธิปไตย เป็นแหล่งแสวงอำนาจและผลประโยชน์ โดยที่เจ้าของอำนาจประชาธิปไตยคือประชาชน กลับถูกใช้เป็นเครื่องมือ และยกเป็นข้ออ้างเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่กลุ่มของตนสาเหตุเป็นเพราะว่า ระบบการเมืองของไทย ไม่ให้ความสำคัญกับคุณธรรมจริยธรรม กลายมาเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่ไม่ให้ศาสนาเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกับการเมือง ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องผิดปกติในระดับสากลโลก แต่กลายเป็นเรื่องปกติสำหรับการเมืองไทย นั่นเท่ากับว่าปฏิเสธการตรวจสอบจากฝ่ายคุณธรรม ทำให้รากแก้วของประชาธิปไตยไม่มีโอกาสเจริญเติบโต รากแก้วที่นักปรัชญาการเมืองให้การยอมรับกันมากที่สุด ก็คือ หลักธรรมาภิบาล ถ้าปล่อยให้ไม่มีช่องว่างของรายได้ก็ดี หรืออำนาจก็ตาม ระหว่างผู้ปกครองและประชาชน จะทำให้เกิดความไม่ชอบธรรมขึ้นมาระดับหนึ่ง เป็นธรรมดาอยู่เองที่ประชาชนจะร้องขอความเท่าเทียมกันในสังคม เพราะผู้แทนปวงชนที่ขึ้นอาสามาแก้ไขปัญหามันเมือง แต่ทำตัวให้เป็นปัญหาเสียเอง ย่อมแก้ปัญหามันเมืองไม่ได้ ย่อมถูกสังคมตรวจสอบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นภาคประชาชนจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ นักการเมืองเหล่านี้ อย่าให้มีโอกาสใช้อำนาจ หรือใช้โยมสิทธิของประชาชนไปแสวงหาประโยชน์ในทางมิชอบ ภาคประชาชนไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใดก็ตามจะต้องสามารถตรวจสอบรัฐบาลได้ และร่วมกันผลักดันปฏิรูปการเมืองไทยให้เป็น ประชาธิปไตยเชิงคุณภาพ อำนาจที่เป็นธรรมถูกต้องตามหลักศีลธรรม ถ้ามีหรือได้รับฉันทานุมัติโดยชอบแล้ว ถ้าไม่ใช่ถือว่ามีความผิด ฐานละเว้นไม่ปฏิบัติหน้าที่ถือว่าทำลายทุนทางสังคมของตน แต่ถ้าใช้ถือว่า เป็นความชอบธรรม แม้ว่าประชาชนผู้ไม่มีธรรม จะไม่เห็นด้วยก็ตาม กรณีใช้อำนาจยวบหรือยกเลิกธุรกรรมหยาบการพนัน เป็นตัวอย่างหนึ่งในการใช้อำนาจโดยชอบธรรม

3. คุณค่าต่อระบบเศรษฐกิจ

เนื่องจากปัจจุบันเป็นยุคแห่งการพัฒนา ธุรกิจต่างๆ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้เกิดการแข่งขันกันอย่างรุนแรง จนในบางครั้งผู้ประกอบการอาชีพธุรกิจต่างๆ มิได้คำนึงถึงผลกระทบต่อผู้บริโภค และประเทศชาติ เพียงเพื่อมุ่งหวังแต่กำไร และผลประโยชน์ของบริษัทเท่านั้น ฉะนั้นโลกแห่งธุรกิจในปัจจุบันจึงตกอยู่ในภาวะวิกฤต มีการคดโกง การเห็นแก่ตัว การเอารัดเอาเปรียบ ฉะนั้นจริยธรรมของการประกอบอาชีพหรือนักธุรกิจจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันระหว่าง ผู้ผลิต ผู้บริโภค

ผู้ประกอบการ สังคม และประเทศชาติอย่างเป็นระบบ พระพุทธศาสนามองว่า พฤติกรรมหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจจะไม่แตกต่างหากจากกิจกรรมด้านอื่นๆ ของชีวิต ทักษะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการปฏิบัติในชีวิตจริง เพราะในชีวิตจริง กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ไม่สามารถแยกออกมาจากกิจกรรมด้านอื่นๆ ของชีวิตได้ การมีชีวิตที่ดีก็ต้องมีกิจกรรมที่ดีในด้านต่างๆ ที่สอดคล้องกลมกลืนกัน ดังนั้น หลักสัมมาอาชีวะที่มีคุณค่าต่อจริยธรรมทางเศรษฐกิจจะช่วยให้มีความสุขในระดับหนึ่ง คือเมื่อมีเศรษฐกิจดี ก็เป็นปัจจัยเอื้อให้ความเป็นอยู่และกิจกรรมในด้านอื่นๆ ของชีวิตดีไปได้ด้วย นอกจากนั้นยังเป็นปัจจัยพื้นฐานซึ่งทำให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต และพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้นไป

จากลักษณะดังกล่าว การจะพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์จะต้องอยู่บนฐานของความพอเพียง ความพอดี เพราะความอยากของกิเลสตัณหาอันนี้ไม่สามารถตอบสนองได้จบสิ้น การพัฒนาเพื่อสร้างความมั่งคั่งทางโภคทรัพย์เพียงอย่างเดียวไม่มีวันเพียงพอและไม่มีทางพบความสุขที่แท้จริง เพราะเป็นการพัฒนาที่สร้างปัจจัยกระตุ้นต่อมโลภะให้กระพือและขยายขนาดมากขึ้น เมื่อการพัฒนาไม่พบความสุขตามที่หวังในที่สุดก็เป็นการพัฒนาที่สูญเปล่า เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เนื่องด้วยมีระบบชีวิตหรือวิถีชีวิตในพุทธปรัชญาที่เรียกว่า สัมมาอาชีวะ คือความถูกต้องและความพอดีความเป็นมัชฌิมา คือ ความเป็นกลางๆ ความเป็นความพอดีนั่นเอง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538) ในทรรศนะดังกล่าวได้เสนอความเห็นให้พิจารณาว่าความสำเร็จทางเศรษฐกิจหรือความมั่งคั่งนั้นมีอยู่และเป็นไปเพื่ออะไรกันแน่ ถ้าหากมิใช่เป็นไปเพื่อการเพิ่มพูนคุณภาพแห่งชีวิตของประชาชนแล้ว ก็ไม่น่าจะถือได้ว่าเป็นความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งแท้จริง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538) โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อมประสานของ “เศรษฐกิจศาสตร์แนวพุทธ” กับ “เศรษฐกิจพอเพียง” อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สามารถเกี่ยวโยงและเชื่อมประสานเป็นแนวเดียวกันอย่างเหมาะสม เพราะเกิดจาก “สัมมา” และความไม่เบียดเบียนกันทั้งมนุษย์และธรรมชาติ “ความพอเพียง ความพอดี” แสดงให้เห็นถึงความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นและสรรพสิ่งในโลก เป็นสมณะในความสันโดษซึ่งเป็นมรรคที่จะนำไปสู่ชีวิตที่ติงาม และมีความสุขอันยั่งยืน ซึ่งตรงกันข้ามกับเศรษฐกิจกระแสโลกที่ประกอบด้วยเร้าร้อน แengชิง เอรัดเอาเปรียบ โดยมุ่งเน้นผลประโยชน์และกำไรเป็นหลักซึ่งมิใช่วิธีการที่จะทำให้ตนเองและสังคมมีความมั่งคั่งและความสุขที่ถาวรได้ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541)

“เศรษฐกิจพอเพียง” ตามแนวพระพระราชดำรินี้ มีเป้าหมายสำคัญที่การพัฒนาชีวิตของแต่ละบุคคลให้สอดคล้องไปกับการพัฒนาสังคม ชุมชนและสิ่งแวดล้อมโดยใช้คุณธรรมเป็นแนวทาง เช่น มีความเมตตากรุณา ความเอื้ออาทร ความสามัคคี ความร่วมมือกัน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน รักษาวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปในลักษณะพึ่งพิงอาศัยกัน ไม่ทำลายกัน อันสอดคล้องกับระบบชีวิตของพุทธปรัชญาที่มีอยู่แล้วคือความพอดีที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกัน การได้รับความพึงพอใจด้วยการตอบสนองความต้องการคุณภาพชีวิต และการได้คุณภาพชีวิตย่อมเป็นฐานสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในการดำรงชีวิตด้วยชีวิตที่ติงาม มีความสมบูรณ์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540)

อนึ่ง เศรษฐศาสตร์ทั้งสองที่กล่าวมานั้น จะมีคุณค่าที่แท้จริงและแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ต้องให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลากหลายนั้นไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค การจำหน่าย การสร้างงาน เป็นต้น เหล่านี้ต้องเป็น “สัมมาเศรษฐกิจธรรม” คือ เป็นเศรษฐศาสตร์เชิงจริยธรรม อันเกิดมาจาก ความเมตตาที่จะไม่เบียดเบียนกันเองระหว่างชีวิตต่อชีวิต ชีวิตกับธรรมชาติ ระบบนิเวศ และองค์ประกอบของสภาพแวดล้อม โดยสรรพสิ่งในโลกอยู่อาศัยแบบเกื้อกูลกันและกันไม่เอาเปรียบกัน แengชิงผลประโยชน์ทำให้เกิดความเสียหายแก่ตนเองและผู้อื่นหากมองจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มาจากคำว่าความ

สันโดษ คือความยินดีตามที่มี ตามที่ได้ ด้วยปัจจัย 4 คือ ฝ้านุ่งห่ม อาหาร ที่นอนที่นั้งและยารักษาโรค ตามมีตามได้ ยินดีของของตน การมีความสุขความพอใจด้วยเครื่องเลี้ยงชีพ ที่หามาได้ด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรมของตนที่ไม่โลภ ไม่ริษยาใคร คือพอใจตามที่สมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน นอกจากความพอใจในตนได้ตนมีแล้ว ยังมีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขต่อเพื่อนมนุษย์ไปพร้อมด้วย

ประการสำคัญพุทธจริยศาสตร์สอนให้สันโดษในเรื่องการเสพวัตถุ การบริโภควัตถุ แต่ไม่ให้สันโดษในเรื่องการทำความดี เช่น ไม่ให้สันโดษในเรื่องความขยันหมั่นเพียรในการแสวงหาเลี้ยงชีพโดยสุจริตชอบธรรม เพราะความพอเพียงในที่นี้ต้องเกิดจากฐานของความซื่อสัตย์สุจริต แสวงหาได้มาด้วยความถูกต้องชอบธรรม และไม่ได้ยึดปริมาณเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน หากแต่นั่นที่วิธีแสวงหาให้ความสำคัญกับการได้มา โดยยึดความซื่อสัตย์สุจริต ชอบธรรมเป็นสำคัญ และตรงกันข้ามพระพุทธรองค์ทรงยกย่องสรรเสริญคนที่มีความขยันหมั่นเพียร ในการแสวงหาทรัพย์ โดยวิธีการสุจริตชอบธรรม

คำสอนในเรื่องการแสวงหานั้นพระพุทธรองค์สอนให้ขยันในการแสวงหา ตามหลักของทฤษฎีภูมิภักตประโยชน์ 4 ประการ คือ 1) ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีพที่ดี ในการศึกษาเล่าเรียน ในการทำธุระหน้าที่ของตนเอง 2) ถึงพร้อมการเก็บรักษา คือรักษาทรัพย์ที่แสวงหาได้ด้วยความหมั่น ขยัน รู้จักเก็บออมทรัพย์ ไม่ให้เป็นอันตราย รักษาการงานของตนไม่ให้เสื่อมเสียไป 3) ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว มีกัลยาณมิตร และเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้ผิดเคือง ไม่ให้ฟุ่มเฟือยฟุ่มเฟาย ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าเป็นระบบเศรษฐกิจพื้นฐานในระดับครอบครัว มีเป้าหมายของการพัฒนาอยู่ที่ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี คือ ให้เกิดความสุขในการดำรงชีวิตสัมมาอาชีวะนอกจากจะมีคุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบเศรษฐกิจแล้ว ยังมุ่งประโยชน์สุขที่สัมพันธ์กับการกระบวนการแสวงหาทั้งระบบอีกด้วย โดยเฉพาะความสุขของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนซึ่งมี 4 ประการ คือ 1) สุขเกิดจากการมีทรัพย์ หมายถึงปัจจัยเครื่องอาศัย อย่างมีปัจจัยสี่ 2) สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค สอนให้จ่ายแต่ต้องจ่ายเป็น ถูกต้องเหมาะสม มองเห็นความจำเป็น ความสำคัญ เข้าถึงคุณค่าแท้ของสิ่งนั้น ๆ มิใช่จ่ายเพราะเพื่ออวดโอ้จรรยเพื่อต้องการแสดงฐานะ แสดงให้เห็นว่ายังจมปรักอยู่กับคุณค่าเทียม ของใช้จ่าย การบริโภค 3) สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้ อันนี้ถือว่าเป็นประเด็นที่สำคัญ จะยากดีมีจนเพียงใดแต่ต้องไม่เป็นหนี้ มีมากมีน้อยเพียงใดแต่ต้องไม่มีหนี้สิน เหตุนี้การพัฒนาแบบจากยากจนแล้วก้าวกระโดดไปสู่ความเป็นผู้มีหนี้สิน จึงเป็นความผิดพลาดจากหลักการนี้โดยสิ้นเชิง และ 4) สุขเกิดแต่ประกอบกิจการที่ปราศจากโทษ คือการงานอันเป็นที่มาของทรัพย์มีความสำคัญไม่น้อย พระพุทธศาสนามีได้มองผลลัพธ์เพียงอย่างเดียว แต่มองเหตุที่ได้มาซึ่งทรัพย์ ได้มาโดยสุจริตหรือไม่อีกด้วยจะเห็นว่าพุทธศาสนานี้เน้นการแสวงหาความสุข โดยมีศีลธรรมและหลักของการไม่เบียดเบียนเป็นเครื่องนำทาง จึงมีนัยถึงผู้แสวงหาเลี้ยงชีพว่า การแสวงหาประโยชน์จากการประกอบธุรกิจนั้น ต้องกระทำโดยสุจริตชอบธรรมนอกจากจะไม่เป็นการเบียดเบียนตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังเป็นการอนุเคราะห์เกื้อกูลกันอย่างเป็นระบบอีกด้วย

พุทธจริยศาสตร์ในการประกอบธุรกิจเป็นการเลี้ยงชีพชอบที่สามารถยกระดับจิตใจของบุคคลให้สูงขึ้นไปตามลำดับขั้น โดยเริ่มจากระดับพื้นฐานด้วยการไม่เลี้ยงชีพในทางที่ผิด ให้อยู่ในความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่การงาน ด้วยการเฝ้าระวังรักษาไม่ให้ชีวิตดำเนินไปในทางที่ผิด ด้วยการงดเว้นจากการเลี้ยงชีพที่ผิดทั้งสามทางคือทางกาย วาจา ใจ เมื่อเฝ้าระวังและตรวจสอบตนเองด้วยสติอยู่เสมอแล้วว่าการงานที่กระทำอยู่เป็นสิ่งที่สุจริตชอบธรรม ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม ก็สามารถพัฒนาจิตใจของตนให้พ้นไปจากการยึดติดทรัพย์สิน

เงินทอง และเข้าใจคุณค่าการใช้ชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม ใช้ชีวิตอย่างพอเพียงไม่เดือดร้อน และสามารถสร้างความสุขให้แก่ตนและสังคมได้ดียิ่งๆ ขึ้นไป

สรุป

พุทธจริยศาสตร์ในการประกอบธุรกิจเป็นการดำเนินชีวิตที่ควบคู่ไปกับวิถีชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา โดยเกื้อหนุนต่อหลักจริยธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะเกื้อหนุนกายสุจริต คือ การประพฤติชอบทางกาย เว้นจากการหาเลี้ยงชีพในทางที่ผิด ไม่เบียดเบียนชีวิตหรือร่างกายผู้อื่น ไม่ล่วงละเมิดต่อทรัพย์สินของคนอื่น ในขณะเดียวกันก็มีความเมตตาสงสารบุคคลอื่นให้พ้นจากความทุกข์ยากลำบาก สัมมาอาชีวะในแง่การเกื้อหนุนกายสุจริต จะต้องควบคู่ไปกับการเกื้อหนุนจิตสุจริตด้วย ได้แก่ การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา คือ การพูด แต่ความจริง ไม่พูดเท็จ พูดเพื่อประสานประโยชน์ เป็นต้น ต้องผละไปกับการทำความดีทางใจ คือ การคิดดี ไม่คิดโลภอยากได้ของผู้อื่น คิดเห็นในทางที่ถูกต้องชอบธรรม

พุทธจริยศาสตร์ในการประกอบธุรกิจไม่ได้มุ่งเน้นการมีฐานะมั่งมีหรือยากจน แต่มุ่งเน้นวิธีการแสวงหาทรัพย์อย่างไร และใช้จ่ายทรัพย์นั้นอย่างไร รวมไปถึงคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญาที่รู้เท่าทัน เข้าใจคุณค่าและประโยชน์ของทรัพย์ มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของเงิน อันจะทำให้ทรัพย์กลายเป็นเหตุเพิ่มพูนความทุกข์แก่ชีวิต ผู้มีสัมมาชีพจึงเป็นผู้ที่ทำงานแสวงหาทรัพย์ด้วยวิธีการที่ชอบธรรม นำทรัพย์ที่ได้มาใช้เลี้ยงตนและแบ่งปันผู้อื่น และใช้ทรัพย์ในทางที่ถูกต้อง นอกจากนี้ยังดำเนินชีวิตด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ ปลอดโปร่งโล่งเบาพ้นจากความลุ่มหลงมัวเมา มีความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรมไปจนถึงการเชื่อมั่นตั้งใจมั่นในการประกอบเลี้ยงชีพ ซึ่งคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์เป็นฐานในการพัฒนาจริยธรรมในระดับต่างๆ ทั้งด้านการพัฒนาสังคม การเมือง ระบบการปกครอง เศรษฐกิจ และการพัฒนาระบบจริยธรรมให้สูงขึ้นไป เป็นการพัฒนาจากตนเองด้วยการรักษากาย วาจา ใจ ให้ถูกต้องชอบธรรมเป็นการส่งเสริมคุณลักษณะของการพัฒนาดนตามหลักคุณธรรมจริยธรรมอย่างสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

- กัลย์ธีรา สรรพสัมฤทธิ์. (2547). นกธุรกิจกับพุทธศาสนา. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- คำพอง งามภักดิ์. (2543). ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดประโยชน์นิยมกับแนวคิดพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541). ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิคอนราดอาคเนวาร์.
- ววจิรเมธี. (2553). เคล็ดลับหัวใจเศรษฐี. กรุงเทพมหานคร: ปราณ พับลิชชิง.
- วิทยากร เชียงกุล. (2548). ปรัชญาการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ที่ทุกคนควรรู้. กรุงเทพมหานคร: สายธาร.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2538). เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมล คีมทอง.
- _____. (2540). มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- ไสว มาลาทอง. (2542). คู่มือการศึกษาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

สู่ติน ชาวหินฟ้า. (2549). การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสุขภาวะภายใต้ระบบบุญนิยม. สารนิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก.